

УДК 398; 801.8

Efzeleddin Dağbeyi oğlu Askerov,

к. ф. н., заведомо Института фольклора
Национальной академии наук Азербайджана,
г. Баку, Азербайджан,
e-mail: azfolklor@yahoo.com

Reşideddin oğuznamesi: sözlü gelenek ve müellif metni

Reideddin Ouznamesi olarak bilinen metin, szl gelenekte destanlar ekinde mevcut olmutur. Ozanlar bu destanları kopuz algısıyla gebe airetler arasında sylyorlardı. Ancak Reideddin`i ve bu destanları yazıya aktaran dier ortaa melliflerini destanın sanatsal deerı deil, onun tarihi konusu ilgilendiriyordu. Bu yzden de onlar «Ouz» destanını ve Ouz elinin tarihinden sz eden Ouznameler dizisini yazıya aktarıırken bunların tarihi konusuna dikkat ediyorlardı. Bu nedenle Reideddin`in, aynı zamanda dier melliflerin eserlerinde gnmze dek gelen Ouzname metinleri, sanatsal zelliklerini kaybetmitir. Burada Ouznameler`in iirsel biimi olan ritimli-sintaktik paralelizmin yanı sıra bazı unsurlar dikkate alınmazsa, arkaik destana zg birok zellikler tamamen kaybolmutur. Reideddin de Ouzname`nin sanatsal zelliklerine dikkat etmeden serbest ekinde destanın tarihi konusunu yansıtmıtır.

Reideddin metninde destandan gelen unsurlar da az deildir. Burada yer alan diyaloglar ve kahramanların konumaları bu tr unsurlardandır.

Anahtar kelimeler: Reideddin, ozmak, Ouzname, Bulca, ritimli-sintaktik paralelizm, Ouznameler dizisi.

A. Askerov

Rashidaddin's Oghuzname: Oral Tradition and the Author's Text

The text known as Rashidaddin's Oghuzname existed in the eposes form in oral tradition. Ozans (bards) performed these eposes accompanied by lute among the nomadic tribes. But Rashidaddin and the other medieval authors who coordinated these eposes to the written literature were interested not in their literary value but in their historic context.

From this point of view while writing Oghuzname they dealt with the Oghuz history. That's why the Oghuzname texts in the works of Rashidaddin and other authors lost their literary features. If we don't take into consideration some additional elements of rhythmical-syntactic parallelism which are the form of the poetry of Oghuzname, some features belonging to the archaic epic are completely lost. Rashidaddin paid special attention to the historic context of epo without paying attention to the literary features of Oghuzname. There are some factors that come from the epos, these are dialogues and the speech of the heroes.

Key words: Rashidaddin, ozmag, Oghuzname, Bulja, rhythmical-syntactic parallelism.

A. Аскеров

Огузнаме Рашидаддина: устная традиция и авторский текст

Текст, известный как Огузнаме Рашидаддина, существовал в форме эпосов в устной традиции. Озаны исполняли эти эпосы, сопровождаемые на гопузе среди кочевых племен. Но Рашидаддина и других авторов средневековья, которые скоординировали эти эпосы к письменной литературе, интересовало не их литературная значимость, а их исторический контекст. С этой точки зрения, сочиняя Огузнаме, они обращали внимание на историю Огуза. Вот почему тексты Огузнаме в работах Рашидаддина и других авторов потеряли литературную особенность. Если не учитывать некоторые дополнительные элементы ритмично-синтаксического параллелизма, которые являются формой поэзии Огузнаме, они потеряли некоторые особенности, принадлежащие архаическому эпосу. Ра-

шиддадин уделял к историческому контексту эпоса особое внимание, нежели к литературным особенностям Огузнаме. Есть некоторые факторы, которые приходят из эпоса, в том числе диалоги и речь героев.

Ключевые слова: Рашидаддин, озмаг, Огузнаме, Булджа, ритмично-синтаксический параллелизм.

А. Аскеров

Рашидаддиннің оғызнамесі: ауызша дәстүр және автор мәтіні

Рашидаддиннің белгілі «Оғыз-намесінің» мәтіні ауызекі әдеби дәстүрде эпос түрінде өмір сүріп келген еді. Озандар мұны көшпелі тайпалардың арасында қобызға қосылып орындайтын. Алайда Рашидаддинді, орта ғасырлардағы тағы басқа авторларды, бұл эпостарды жазба әдебиетке топтастырғанда, олардың әдеби мән-маңызы емес, тарихи сипаты қызықтырады. Осы тұрғыдан «Оғыз-намені» құрастыра отырып, олар Оғыз қағанның тарихына ерекше көңіл бөлді. Осы себептен Рашидаддин, тағы басқа авторлар жазған «Оғыз-наменің» мәтіні өзінің бұрынғы әдеби ерекшеліктерін жоғалтып алды. «Оғыз-наменің» поэзиялық ерекшеліктерін байқататын кейбір ритмдік-синтаксистік жарыспалылықты есепке алмасақ, көне эпостың өзіне тән белгілері толық жойылып кеткен. Рашидаддин эпостың тарихи мазмұнына ерекше көңіл бөлгендіктен, кейіпкерлердің диалогтері мен сөздері өте аз келтіріледі.

Түйін сөздер: Рашидаддин, озмаг, Оғызнаме, Булджа, ритмдік-синтаксистік жарыспалылық.

Giriş. Dede Korkut Oğuznameleri`nden Topkapı Oğuznamesi ve «Atasözü» olarak adlandırılan Oğuznameler`den farklı olarak «Oğuz» destanının Oğuzname varyantı ve Oğuz ilinin tarihinden bahseden Oğuznameler dizisi, sözlü gelenekteki doğal şekliyle günümüze kadar gelmemiştir. Bizler, bu Oğuznameler hakkında ortaçağ yazarlarının Oğuznameler`e dayanarak düzenledikleri metinler aracılığıyla belli bilgiler elde ediyoruz. Bu metinler, sözünü ettiğimiz Oğuznameler`in yazar kalemi ile tasvirinden oluşmaktadır. Sözü edilen Oğuznameler atalar hakkında «kutsal metinler» olarak büyük bir etnik topluluk içinde ozanlar tarafından kopuz eşliğinde aktif bir şekilde okunuyordu. «Oğuz»adlanan etnosun tarihinden (meydana gelmesinden çöküşüne kadar) bahseden bu Oğuznameler`i ortaçağ yazarları gerçek bir tarih sayıyorlardı. Bu yüzden de onlar tarihi konularda yazdıkları eserlerinde «Oğuz ve Türk tarihi» hakkında bilgi vermek için bu Oğuznameler`e müracaat ederek bunları yazar kalemiyle tasvir edip bunlara tarihilik kazandırıyorlardı. «Oğuz» destanının ve Oğuz ili hakkında Oğuznameler dizisinin Reşideddin veya Ebu-I Gazi Oğuznamesi`ne çevrilmesi bu şekilde gerçekleşiyordu. Bu açıdan baktığımızda ortaçağ yazarlarının adıyla adlandırılan Oğuznamelerin, yalnızca yazarların Oğuznameler`e dayanarak tasvir ettikleri metinleri ifade ettiğini söyleyebiliriz. Bunu esas alarak araştırmamız çerçevesinde sözlü olarak ozanlarca anlatılan destanın Reşideddin tarafından hangi biçimde tasvir edilmesini incelemeyi hedef edindik.

Reşideddin Oğuznamesi günümüze Farsca ulaşımıştır. Bizim Reşideddin metni hakkında

araştırmamız, bu metnin Z.V. Togan`ın Türkiye Türkçesi`ne ve R. Şükürova`nın Rusça`ya yapılan tercümesine dayanmaktadır. Doğal olarak şöyle soruyla karşılaşıyoruz. Farsça`dan Türkçe`ye ve Rusça`ya yapılan tercümeyle dayanarak Reşideddin metninin özelliklerinden nasıl bahsedilebilir? Bu sorunun cevabı son derece basittir. Hedefimiz tercümenin özellikleri değil, sözlü epik metnin yazar kalemiyle yazıya nasıl aktarılması meselesidir. Reşideddin metni günümüze Türkçe olarak gelseydi bile, benzer sorunlarla karşılaşacaktık. Ancak biz önce Reşideddin metninin sözlü kaynağı meselesine değinmek isterdik.

2. Reşideddin metninin sözlü kaynağı

Bazı araştırmacılar Reşideddin`de mevcut olan Oğuz hakkındaki metinden söz ederken «Oğuz Kağan» destanı üzerinde duruyor ve Oğuz hakkında destanın bu versiyonunun «Oğuz Kağan» destanının esas alınarak yaranması kanaatini oluşturuyor veya doğrudan doğruya buna dayanarak yazıldığını düşünüyorlar [7, 46-47; 11, 83-84]. Konuya böyle bir yaklaşım Oğuz hakkında destanla Oğuzname`yi eşitleştirmeden kaynaklanmaktadır. Bu yüzden de Oğuz hakkında eski destanın tüm versiyonları Oğuzname adlandırılıyor. Şu hususu kaydedelim ki, Oğuzname adlandırılan sözlü yaratıcılık ürünü, adını Oğuz hakkında eski destan kahramanının adından değil, Oğuz ili, Oğuz kavmi, Kalın Oğuz veya sadece Oğuz diye vafettiği epik toplum adından almıştır. «Oğuz Kağan» destanında ise epik toplum Uygur adı ile tanımlanır ve bu destan Oğuz ili diye bir toplum tanımıyor. Bu yüzden de bu destanı Oğuzname değil, Uygurname

adlandırmak daha doğru olabilirdi. Yine eski destanın Uygur versiyonu bunun sözlü gelenekte çok sayıda varyant ve versiyonlarının olduğunu göstermektedir ve bu destanın Karluk, Kıpçak, Kırgız vb. milli versiyonlarının da mevcut olması gözardı edilmemektedir.

Şunu belirtelim ki, konuya böyle bir yaklaşım Oğuz hakkında eski destanın sözlü gelenekte mevcutluğunu şüphe altına alıyor veya bunu reddediyor. Oysa, kaynaklarda «Oğuz ve Karahan» destanının ozan veya ozancı adlandırılan sanatçılar tarafından sözlü olarak okunması hakkında açık bilgiler mevcuttur. F. Köprülü'nün kaynaklara dayanarak bu yönde verdiği bilgiler, bilinmeyen sebeplerden dolayı araştırmacıların gözünden kaçmıştır. Müellifin yazdığına göre, Budapeşt Akademisi Kütüphanesinde muhafaza edilen Çağatayca-Farsça eski bir sözlükte «Oğuz ve Karahan» destanının ozan adlı hava ile okunması hakkında bilgi bulunmaktadır [8, 141]. Görüldüğü gibi, kaynakta Oğuz hakkında destanın İslam coğrafyası içinde yazılmış eserlerde konusu verilen versiyonuna işare edilmektedir. Yine Şeyh Süleyman Buhari'nin «Lügat-i Çağatay-i ve Türk-i Osmani» eserinde de «Oğuz Han Hikaye ve Destanının» ozancı adlandırılan sanatçılar tarafından ozan adlandırılan hava ile okunduğu yazılıdır [8, 141]. Buraya Reşideddin'in yazıya aktardığı metnin sözlü kaynağı hakkında söylediklerini de eklemek isterdik. Müellif «onlar birkaç destan dışında belli ve güvenilir salnameye (sahip) değillerdir» söyleyerek dolayısıyla «Oğuz ve Türk tarihini» bu destanlara dayanarak yazdığını itiraf etmiş oluyor [9, 80]. Müellifin sözünü ettiği «birkaç destan», hiç şüphesiz onun konusunu verdiği Oğuz hakkında destanın Oğuzname versiyonu ve Oğuz ilinin tarihi hakkında oğuznameler dizisi olmuştur. Ayrıca Reşideddin «Cami-üt-tevarih» eserine ek olarak verdiği metnin giriş kısmında destanı anlatanlar hakkında bilgi vererek metni onların söylediklerine dayanarak yazdığını itiraf etmiştir. Müellif, sözü edilen destan söyleyenleri «Türk tarihçileri ve dili çabuk raviler» (raviyan-i çalak və müvərrihan-i etrak) adlandırıyor [12, 17]. Onların tarihi konulu destanları söyleyen ozanlar olmasını şüpheye sokacak bir sebep bulunmamaktadır.

Kanaatimizce, yukarıda söylenenler Oğuz hakkında destanın Oğuzname versiyonunun sözlü gelenekte mevcutluğuna, ayrıca Reşideddin'de yer alan Oğuz ve Oğuz ilinin tarihi hakkında metnin destanın Oğuzname versiyonu ile Oğuz ilinin tarihi hakkında Oğuznameler dizisinin esas alınarak yazıldığına inanmak için yeterlidir.

3. Oğuznamenin yazıya aktarılma sebebi ve Reşideddin metni

Ihanlı devletinin veziri olan F.Reşideddin «Cami-üt-tevarih» eserini adıgeçen devletin başında bulunan Kazan Han'ın siparişi ile 1300-1301-1310/1311 yılları arasında yazmıştır. Dünya tarihini yazmak gibi büyük bir iş yapmayı amaç edinen müellif, Oğuz-Türkmen tarihine ilgisiz kalamazdı. Ancak müellif, denildiği gibi sözü edilen halkın tarihi hakkında «birkaç destan dışında» kaynak bulamıyor. Bu yüzden de müellif, Oğuz-Türkmen tarihini «birkaç destan»ı esas alarak yazmak zorunluluğu ile karşı karşıya kalmıştır. Dolayısıyla Oğuz hakkında destanın, ayrıca Oğuz ilinin tarihi hakkında Oğuznameler dizisinin «Cami-üt-tevarih»e alınması, onun tarihi konusu ile ilgili olmuştur. Bu yüzden destanın (destanlar dizisinin) Oğuz seferleri ve Oğuz yurdunun etno-politik tarihi açısından önemli olmayan sahnelerinin metne alınmaması hallerinin mevcut olduğunu varsayabiliriz. Meselenin bu yönü, hem metni anlatana-anlatanlara, hem de metin yazarına aittir. Anlatandan-anlatanlardan destanı icra etmek değil, Oğuz seferleri ve Oğuz yurdunun etno-politik tarihi hakkında bilgi istenirse, o zaman destan metnine dayanarak ondan isteneni söylemek zorundadır. Bu durumda onun yalnızca tarihle ilgili olaylara dikkat ederek «önemsiz olayların» üstünden sakince geçmesi mümkündür. Anlatıcıdan farklı olarak tarihci işini daha iyi bilir. Bir başka tâbirle amaçın neden ibaret olduğunu iyi anlıyor. Bu yüzden de sözü edilen «önemsiz olayların» tarihcinin gözünden kaçması ihtimali son derece zayıftır. Böylece «önemsiz olayların» metinden çıkarılması sonucunda metnin epikliğini kayb etmesi ve «tarihilik kazanması» ihtimali dikkate alınmalıdır.

4. Oğuzname'nin şiirsel biçimi ve Reşideddin metni

Herhangi bir sözlü metin, canlı anlatımdan yazıya aktarıldığında musiki, seslendirme, jest vb. gibi ifade usullerinden yoksun olur. Bir başka deyişle yazıda sözlü metne özgü bu tür ifade usullerini aynen belirtmek, günümüz şartlarında da imkansızdır. Reşideddin'e gelince söz konusu ifade usulleri, tamamen onun ilgi alanı dışında kalmıştır. Reşideddin'in amacı, Oğuz tarihi hakkında bilgi vermektir. Bu yüzden de Reşideddin'in, destan metninde belirtilen tarihle ilgili motiflere daha hassas yaklaşması gerekiyordu ve yazar bu şekilde de hareket etmiştir. Destanın Reşideddin metninde epik yaratıcılığa ait olan çok sayıda şiirsel özelliklerini kaybetmesi, Reşideddin'in bu yolu izlemesinden kaynaklanmıştır. Her şeyden önce biz «Oğuz ve Kara

Han» hakkında destanın Reşideddin metninde bedii tasvir usullerini kaybetmesini belirtmek isterdik. Destan, Reşideddin anlatımında şiirsel formüller sistemini kaybetmiştir. Dolayısıyla Reşideddin anlatımında bazı hususlar dışında destanın şiirsel formüllerini, paralelizmleri, arkaik eposa özgü epik tekrarları, epik metni süsleyen sıfatları [6, 19-128] öğrenme imkanından yoksunuz. Oğuz Han hakkında Oğuzname dahil Oğuznameler`in kaynaklarda ozanlar və ya ozançılar tarafından ozmak-ozon-ozan adlanan büyük bir ihtimalle resitasyon içeren ritimle okunduğunu iyi biliriz. Ozmak-ozon-ozan icranın yanında epik metnin şiirsel biçimini de ifade etmiştir [8, 141; 1, 31-47]. Bu şiirsel biçim, Dede Korkut Oğuznamelerinden ve Topkapı Oğuznamesi`nden, ayrıca «Atalar sözü» adlandırılan Oğuzname`den bizlere bellidir. V. M. Jirmunskiy bunu «ritimli-sintaktik paralelizm» olarak adlandırıyor [2, 3-24]. Reşideddin metninin sözü edilen epik usullerden ve ana şiirsel biçiminden yoksun olması, sözlü gelenekte yaşayagelen metnin hacim bakımından birkaç defa azalmasına neden olmuştur. Diyelim ki bazan 60-70 ve daha fazla elemandan oluşan paralelizm önemini kaybediyor ve yalnızca konu (süjet) izleniyor. Bu durumda Reşideddin metninde sözlü gelenekteki Oğuzname`nin (veya Oğuznameler`in) birkaç defa küçüldüğünü kesin olarak söyleyebiliriz. Yalnızca bu durumu dikkate alarak Reşideddin anlatımında Oğuzname`nin şiirsel yapısının kaybolduğunu tereddüde düşmeden söyleyebiliriz. Şiirsel yapı parçalanmışsa, Reşideddin metnine dayanarak Oğuzname`de ifade edilen şiirsel bilgi yükünü kapsamlı şekilde anlamak imkansız hale geliyor. Biz burada M. Y. Lotman`ın bahsettiği aşağıdaki durumla karşılaşıyoruz: «... belli bilgi (konu) belli bir yapı haricinde mevcut olamaz, iletilemez. Şiiri normal bir dille söylerken biz yapıyı yıkıyoruz ve karşı tarafa şiirdeki bilgi yükünü gereğince iletmiyoruz» [5, 17-18]. Ancak Reşideddin metninde durum son derecede acı vericidir. Önce metnin giriş kısmını ele alalım.

5. Metnin giriş kısmı

Müellif, daha önce söylendiği gibi anlatımını eserin kaynağı hakkında bilgiyle başlıyor. Daha sonra yazar, Nuh Peygamber`in dünyayı oğulları arasında paylaşarak «büyük oğlu Yafes`e Doğu illeri ile, Türkistan`ı ve o tarafları» verdiğini belirtiyor. Bu yerde Yafes`in Türk tabiri ile Olcay Han adı aldığı beyan edilir. Onun yaşadığı ülke (Türkistan), yaylak (Urtak, Kurtak) ve kışlağı (Barsuk), şehirlerinden (Talas ve Karı Sayram) bahsedilir. Ardından Olcay Han`ın Dib Yavkuy Han

adlı oğlunun doğması ve ünlü bir hükümdar olması vurgulanır ve Dib Yavkuy Han`ın dört oğlu (Kara Han, Or Han, Kür Han, Küz Han) hatırlanıyor. Büyük oğlu Kara Han`ın babasının tahta oturması ve onun oğlunun, yani Oğuz`un doğmasından söz ediliyor [12, 17; 10, 25]. Sonuncu olayda (Kara Han, kardeşleri ve Oğuz) destanın kahramanları tanıtılır ve epik süjet harekete geçiyor.

Metnin giriş kısmı (ekspozisyon) müellif ekleri ve epik metnin yazar kalemle anlatımından oluşmuştur. Müellif, metne epik anlatımın özelliğine uygun şekilde değil, bilgi kaynağıyla ilgili bilgiyle başlıyor. Bilindiği gibi canlı gelenekte epik metnin kaynağı hakkında bilgi «Manas» destanında olduğu gibi «geçmiş insanlardan kalan söz» (murunkulardan kalgan söz) ve ya Azerbaycan destan söyleme geleneğinde olduğu gibi «üstat diyor ki...» şeklinde veriliyor. Dede Korkut Oğuznameleri`nde ise metin epik olaylarda iştirak eden Dede Korkut`un adına bağlanır. Her üç durumda metnin eski çağlardan yaşaması ve günümüze dek gelmesine işaret ediliyor. Reşideddin ise metnin kuşaktan kuşağa aktarıldığını bilse de böyle bir ayrıntıya girmeye ihtiyaç duymamıştır. Dolayısıyla o, metnin icracısı değildir. Sadece o, ağızlarda yaşayan metni esas alarak «Tarihi-i Oğuzan ve Türkan» yazar bir tarihçi olup yazıya aktardığı metnin anlatıcıları hakkında bilgi vermekle yetinmiştir.

Metin anlatanlar hakkında bilgidan sonra Nuh Peygamber`in dünyayı oğulları arasında bölüştüğü zaman «büyük oğlu Yafes`e Doğu illeri ile, Türkistan`ı ve o tarafları» verdiği belirtilir. Şunu kaydedelim ki, bugüne kadar yazıya aktarılmış hiçbir Türk destanında epik kahramanın soyu Nuh ve oğlu Yafes`e bağlanmamıştır. Türk destanları genelde epik olayların meydana geldiği zaman ve mekanın tasviriyle başlar [6, 231-233]. «Manas» destanında olduğu gibi olaylar epik kahramanın soy kütüğü hakkında bilgiyle de başlayabilir. Ancak epik kahramanın soy kütüğünün Sami geleneğine uygun olarak Nuh`tan başlaması yalnızca yazıya aktarılan Oğuznameler`de görülmektedir. Bununla beraber yazıya alınmış Oğuzname metinleri arasında yalnızca Reşideddin metni problemin özünü anlamaya olanak sağlamaktadır. Metinde Yafes hatırlandıktan sonra şöyle denir: «Yafes Türk tabiriyle Olcay adı (lakabı) almıştır» [12, 17; 10, 25]. Reşideddin «Cami-üt-tevarih»in içinde Oğuznameyi kısa şekilde tasvir ederken bu notu bir kadar da derinleştirmiştir. Bu parçada eponim Bulca şeklinde belirtilmiştir [9, 80-81]. Reşideddin şöyle yazıyor: «Türkler, Yafes`i Bulca olarak adlandırıyorlar ve adlandırmaya da devam

ediyorlar ve Bulca'nın Nuh'un oğlu veya torunu olduğunu kesinleştiremiyorlar. Ancak onların hepsi o, (Bulca-Y.), onun (Nuh'un-Y.) soyundan geliyor ve ona (Nuh'a-Y.) yakın zamanda yaşamıştır.» [9, 80]. Demek Reşideddin metninde tufandan sağ çıkarak insanlığın atasına çevrilen Nuh ve oğulları hakkında Samiler'in kutsal metniyle Türkler'in Ulu Ata hakkındaki kutsal metni karşı karşıya duruyor ve birbirlerine taviz vermiyor. Reşideddin mümin bir Müslüman olarak İslam düşüncesinden kaynaklanan Nuh ve oğulları hakkında «kutsal kitabın» buyurdıklarını görmezlikten gelemeydi. Bu yüzden Oğuz'un soy kütüğünü Nuh ve oğlu Yafes'ten başlatmak zorundaydı. Ayrıca Ulu Ata konusunda Sami metni ile Türk metnini uzlaştırmak istediğinde zorluk çekiyor ve net bir cevap bulamıyor. Destan metnini anlatanların da Müslüman oldukları göz önüne alınsa, «o, onun soyundan geliyor ve ona yakın zamanda yaşamıştır» açıklamasının nereden kaynaklandığı anlaşılabilir. Sadece yazarın dayandığı destan anlatıcıları da Oğuz metni ile Sami metnini uzlaştırmaya çalışıyorlar. Görüldüğü gibi Reşideddin metninde Oğuz'un soy kütüğünün Nuh ve Yafes'le başlaması tamamen dini gelenekle ilgili bir olaydır. Bu ise Oğuz hakkında destanın doğrudan doğruya Bulca ve onun ülkesi hakkındaki bilgiyle başlıyor olması anlamına gelmektedir.

Bulca'dan sonra metinde onun oğlu Dib Yavkuy Han'ın adı anılıyor. Reşideddin bu adın açıklamasını yaptıktan sonra (Dib – «taht», «makam», Yavkuy – «halkın başında duran») onun büyük ve ünlü bir hükümdar olduğunu belirtiyor. Yavkuy tarihen Oğuz birliğinin başında duran hükümdarlara verilen «yabğu» unvanının Oğuzname varyantıdır. Yani doğrudan doğruya sözlü gelenekten kaynaklanan bir kelimedir. Dib kelimesi ise büyük bir ihtimalle «merkez», «esas» anlamında kullanılan tüp kelimesinin fonetik varyantıdır. Dolayısıyla dib kelimesinin anlamı metinde doğru bir şekilde açıklanmıştır. Ancak Oğuzname dışında hiçbir tarihi kaynakta yabğu unvanı dib kelimesiyle birlikte kullanılmamıştır.

Böylece metnin giriş kısmındaki tasvirler, epik metinden, edebi gelenekten ve yazar incelemelerinden kaynaklanan elemanların bir araya gelmesinden oluşmaktadır.

6. Yazar ekleri

Araştırmacıların da belirttiği gibi Reşideddin metnin içinde epik anlatıma bir çok ilaveler yapmıştır [12, 120; 10, 25]. Reşideddin metnini tercüme edip yayına hazırlayanlar özel işaretlerle yazar yorumlarını ayırmaya çalışıyorlar. Şunu hatırlatalım ki, metnibilimciler çoğu zaman epik anlatımlarda

yazar yorumlarını belirleyememişlerdir. Bunun başlıca nedeni metindeki bilginin hangisinin epik metne, hangisinin ise yazarın kendisine ait olduğunu kesinleştirememekten kaynaklanmaktadır. Sonuncu durum ise metnibilimcilerin metne sözü edilen açıdan bir sistem halinde bakamamalarından kaynaklanıyor. Bu düzensizlik yüzünden de metnin bir yerinde yazar yorumu özel işaretle belirtilse de, bir başka yerde açık şekilde görülen yazar yorumu özel işaretle «ana metinden» ayrılmamıştır. Bu olgunun bir başka nedeni metindeki bilginin yazar kalemine veya epik anlatıma ait olduğunu belirlemenin zorluğundan doğmaktadır. İleride Reşideddin ilavelerinin özelliğinden bahsettiğimizde belirttiğimiz hususlara değinmeyi düşünüyoruz.

Reşideddin'in metinde yaptığı yorumlar, genel anlamda metni okuyuculara daha iyi anlatmak ihtiyacından doğmuştur. Bu yüzden de sözü edilen yorumlar, konu açısından farklıdır. Örneğin, yazar, Bulca'nın başkentinin (Karı Sayram) kendi zamanındaki durumuyla ilgili bilgi verir [12, 17; 10, 25]. Tekfur Han'dan söz ederken ona bugün de «tefur» dendiğini belirtiyor [12, 44; 10, 53], «Yaparlılar»dan söz ederken bugün Türkmenler arasında «Yaparlılar»ın bulunmadığını, onların Kıtay ülkesinde yaşadıklarını hatırlatıyor [12, 51; 10, 65], «Karluklar» olayından sonra bugün kendisini «Karluk « adlandırılanların o ailelerden geldiğini belirtiyor [12, 47; 10, 61] veya Türkçe yer adının (Ak Kaya) ve antroponimlerin (Oğuz'un oğullarının adını) Farsca anlamını belirtiyor [12, 23; 10, 32]. Yazar, bu tür yorumlardan bazılarını sahip olduğu bilgilere dayanarak, bazılarını ise destan anlatıcılarından almıştır. O bazen yaptığı yorumun anlatıcılarından alındığını açıkça itiraf ediyor. Örneğin, Oğuz'un Kara Han taraftarlarını «moval» adlandırması motifine yorum yapması için epik anlatımı durdurarak şöyle yazıyor: «Türkmenler'in inanışına göre Moğollar Kür Han, Güz Han, ve Or Han'ın soyundan türemiş ve doğu taraflarına sahip olmuşlardır. Ancak onların ne oldukları hususu doğru olarak belli değil» [12, 20; 10, 29]. Bunun dışında epik anlatımda ağaç kovuğunda doğan çocuğa Oğuz'un « Kıpçak» adını verdiği motifden sonra Reşideddin şöyle yazıyor: «Diğer Türkler'in fikrinde bütün Kıpçak kavimleri bunun neslinden olmuşlardır» [12, 26; 10, 36]. Aslında «diğer Türkler'in» Kıpçak kabilelerinin kökeni hakkında « görüşleri» Oğuzname'ye dayanmaktadır. Reşideddin epik metinden kaynaklanan bilgiyi tekrar aynı metne dayanan anlatıcıların onayıyla epik bilginin doğruluğunu «ek bilgiyle» esaslandırmaya çalışıyor. Metin yazarının destan yaratıcılığının

özelliğini anlayamaması Oğuz'un önceki iki eşinin kaderinin bilinmemesi hakkındaki notundan da görülmektedir [12, 20; 10, 29]. Reşideddin bu notuyla özetini verdiği metnin destan olduğunu unutmuştur.

Reşideddin metninde başka tür ilaveler de bulunmaktadır. Ancak yukarıda belirtilenler metnin durumunu tahmin etmeye imkan sağlamaktadır.

Bu notlar, Reşideddin metninin Oğuzname'yi ifade eden kısmını yazar ilaveleriyle ilgili kısmından ayırmaya ve metnin epik simasının belli bir derece açılmasına yardım etmektedir.

Sonuç. Oğuzname'nin esas şiirsel şeklinin ritimli-sintaktik paralelizm olmasının tespiti ve doğrudan doğruya ozan dilinden yazıya aktarılmış

Oğuznameler'de («Dede Korkut Kitabı», Topkapı Oğuznamesi ve «Atasözleri» adlandırılan Oğuzname) karşılaştığımız sanatsal özellikler, Reşideddin Oğuznamesinin, hangi şekilde yazıya aktarılması hakkında fikir ifade etmeye imkan sağlıyor. Ünlü tarihcinin Oğuzname'yi kendi eserine yansıtmasının sebebi, onun tarihi konusuydu. Bu yüzden de Reşideddin, eserinde Oğuzname'nin sanatsal özelliklerini bir tarafa koyarak, onun tarihi konusunu ifade etmeye çalışmıştır. Bu şekilde Reşideddin metninde Oğuzname tarihilik kazanmış, sanatsal özelliklerini ise kaybetmiştir.

Müellif, bir taraftan metne bazı ilaveler yapmış, diğer taraftan ise, Oğuzname'de sanatsal açıdan değerli birçok olayları metinden çıkarmıştır.

Литература

- 1 Аскер Е. Озмак негмеси ве поэтик формасы хаккында // Деде Коркуд жур. Бакы. – №1. – 2003. – С. 31-51.
- 2 Жирмунский В. М. Ритмико-синтаксический параллелизм как основа древнетюркского народного эпического стиха // Вопросы языкознания. – Ленинград: Изд. АН СССР, 1964. – №4. – С. 3-24.
- 3 Жирмунский В. М. Тюркский героический эпос. – Ленинград: Наука, 1974.
- 4 Китаби-Деде Коркуд / Тертиб, транскрипсия, саделешдирилмиш вариант ве мугеддима: Ф. Зейналов ве С. Ализаде. – Бакы: Язычы, 1988.
- 5 Лотман Ю. М. Структура художественного текста. – М.: Искусство, 1970.
- 6 Мелетинский Е. М. О древнейшем типе героя в эпосе тюрко-монгольских народов Сибири // Проблемы сравнительной филологии. Сборник статей к 70-летию чл.-корр. АН СССР В. М. Жирмунского. – М.-Л.: Наука, 1964.
- 7 Короглы Х. Огузский героический эпос. – М.: Наука, 1976.
- 8 Копрулу М. Ф. Едебият араштырмалары. – Ч. 1. – Анкара: Турк тарих куруму араштырмалары, 1966.
- 9 Рашидаддин Ф. Сборник летописей. – Т. 1, кн.1. – М.-Л.: Изд. АН СССР, 1952.
- 10 Рашидаддын Ф. Огузнаме / перевод с персидского, предисловие, комментарии примечания и указатели Р.М. Шукуровой. – Бакы: Наука, 1987.
- 11 Шукурова Р. Наиболее ранняя легенда об Огуз Кагане // Доклады Академии Наук Азербайджанской ССР. – Т. XVII. – 1986. – С. 83-84.
- 12 Тоган З. В. Огуз дестаны. Решидеддин огузнамеси / Терджуме ве тахлили. – 2 Баскы. – Истанбул: Ендерун, 1982.

References

- 1 Asker E. Ozmak negmesi ve poetik formasy hakkynda // Dede Korkud zhur. Baky. – №1. – 2003. – S. 31-51.
- 2 Zhirmunskiy V. M. Ritmiko-sintaksicheskiy parallelizm kak osnova drevnetyurkskogo narodnogo epicheskogo stiha // Voprosy yazykoznaniiya. – Leningrad: Izd. AN SSSR, 1964. – №. 4. – S. 3-24.
- 3 Zhirmunskiy V. M. Tyurkskiy geroicheskiy epos. – Leningrad: Nauka, 1974.
- 4 Kitabi-Dede Korkud / Tertib, transkripsiya, sadeleshdirilmish variant ve muggeddime: F. Zeynalov ve S. Alizade. – Baky: Yazychy, 1988.
- 5 Lotman Yu. M. Struktura hudozhestvennogo teksta. – M: Iskusstvo, 1970.
- 6 Meletinskiy E. M. O drevneyshem tipe geroya v epose tyurko-mongol'skih narodov Sibiri // Problemy sravnitel'noy filologii. Sbornik stately k 70-letiyu chl.-korr. AN SSSR V. M. Zhirmunskogo. – M.-L.: Nauka, 1964.
- 7 Korogly H. Oguzskiy geroicheskiy epos. – M.: Nauka, 1976.
- 8 Koprulu M. F. Edebiyat arashtyrmalary. – Ch. 1. – Ankara: Turk tarih kurumu arashtyrmalary, 1966.
- 9 Rashidaddin F. Sbornik letopisey. – T. 1, kn.1. – M.-L.: Izd. AN SSSR. – 1952.
- 10 Rashidaddyn F. Oguzname / Perevod s persidskogo, predisloviye, kommentarii primechaniya i ukazateli R. M. Shukurovoy. – Baku: Nauka, 1987.
- 11 Shukurova R. Naibolee rannyya legenda ob Oguz Kagane // Doklady Akademii Nauk Azerbaydzhanskoy SSR. – T. HVII. – 1986. – S. 83-84.
- 12 Togan Z. V. Oguz destany. Reshideddin oguznamesi / Terdzhume ve tahlili. – 2 Basky. – Istanbul: Enderun, 1982.